

В. М. Носатовастарший викладач кафедри мовної підготовки
Харківського національного університету радіоелектроніки

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ»

Стаття присвячена висвітленню проблеми соціальної взаємодії фахівців у професійній діяльності. Взаємодія є однією з важливих потреб кожної людини. У професійній сфері готовність фахівця до соціальної взаємодії надає йому можливість ефективно виконувати свої професійні обов'язки, успішно контактувати з колегами, керівництвом або підлеглими. Незважаючи на те, що в будь-якій професійній галузі завжди цінними є професійні навички та досвід роботи фахівця, не менш важливими для професійної діяльності є особистісні якості індивіда, які суттєво підвищують ефективність праці. Для того, щоб соціальна взаємодія у професійній діяльності була продуктивною, фахівець повинен володіти певними психофізіологічними та психічними якостями та навичками.

Соціальна взаємодія вивчається у межах різних наук, зокрема в соціології, філософії, психології, педагогіці тощо. Проаналізовано різні підходи до визначення поняття «соціальна взаємодія». З'ясовано, що досліджуване поняття в науковій літературі трактується як: комунікація та спілкування; усвідомлення та розуміння індивідом соціальної системи; прагнення людей до одержання винагород, особистої вигоди і взаємний обмін ними; створення необхідних для людей символічних значень поведінки; вплив понять і конфліктів, засвоєних та перенесених у ранньому дитинстві. Визначено сутність соціальної взаємодії. Соціальну взаємодію розкрито як систему взаємозалежних дій у співпраці, спільній діяльності, міжособистісному та діловому спілкуванні індивідів. З'ясовано, що процес соціальної взаємодії характеризують такі структурні компоненти, як мета, предмет, способи та зворотний зв'язок. Також приділена увага мотиваційній сфері процесу соціальної взаємодії. Визначено, що індивідуальна мотивація особистості є основою взаємодії. Мотивація особистості визначає подальший напрям цього процесу, оскільки вирішальним для кожної людини є прагнення задовольнити власну потребу. Успішність соціальної взаємодії також неможлива без сформованості високого рівня культури міжсуб'єктної взаємодії, яка є складником загальної культури особистості та трактується як поєднання комунікативної установки, певних особистісних якостей та ціннісно-сміслових установок, дотримання етики, психології спілкування тощо. Аналіз наукових джерел дає змогу зробити висновок, що соціальна взаємодія залишається важливим способом комунікації у суспільстві, а її успішність у професійній діяльності залежить від сформованості готовності до соціальної взаємодії кожного учасника взаємодії.

Ключові слова: соціальна взаємодія, професійна діяльність, готовність до соціальної взаємодії, міжособистісна взаємодія, групова взаємодія, міжсуб'єктна взаємодія.

Постановка проблеми. Розвиток ІТ-галузі залежить від правильного вибору концепції підготовки фахівців у закладах вищої освіти, основною метою яких має стати максимальне наближення якості освітнього процесу до вимог роботодавців ІТ-сфери, створення умов для підготовки компетентного фахівця, готового до майбутньої професійної діяльності. Безперечно, в будь-якій професійній галузі завжди будуть цінуватися професійні навички та досвід роботи фахівця. Проте не менш важливими для професійної діяльності є особистісні якості, які суттєво підвищують ефективність праці.

Однією з необхідних складових частин професійної діяльності кваліфікованого сучасного фахівця з будь-якої галузі є соціальна взаємодія, яка надає фахівцю можливість виконувати свої професійні обов'язки, ефективно контактувати із колегами, керівництвом або підлеглими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проведений аналіз поглядів дослідників (О. Бершадська, О. Булгакова, Н. Ганіна, Н. Діденко, К. Ібрагімова, С. Кожушко, О. Колосович, М. Куц, О. Саркісова, В. Токарева) на явище соціальної взаємодії для визначення її аспектів у професійній сфері дає підстави для висновків, що у процесі соціальної взаємодії реалізується соціальна дія індивідів, відбувається взаємне пристосування дій кожного з них, погодженість у розумінні ситуації та усвідомленні її змісту, певний ступінь співпраці між ними. Проблема соціальної взаємодії має міждисциплінарний характер і вивчається у межах різних наук, зокрема у соціології, філософії, психології, педагогіці тощо.

Метою статті є аналіз наукових праць, присвячених висвітленню сутності процесу соціальної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження К. Ібрагімової пов'язане з вивченням професійної

діяльності фахівців інженерного профілю. Вона наголошує, що з кожним роком процес соціальної взаємодії в будь-якій професійній сфері займає більш вагоме місце в комунікативних відносинах. Причиною такого зростання є активне і практично безперервне міжособистісне спілкування. І для того, щоби взаємодія була продуктивною, приносила психологічну та емоційну стабільність, фахівець повинен володіти певними якостями та навичками. Особисті якості працівника вона поділяє на психофізіологічні (сприйняття, пам'ять, уява, мислення, втома, апатія, стрес, тривожність, депресія тощо) та психологічні, що характеризують працівника як особу (самоконтроль, самокритичність, самооцінка, комунікабельність, емпатичність, стресостійкість, фізична тренуваність, вміння керувати своїми емоціями тощо). Лише ясне усвідомлення власних здібностей, можливостей, інтересів, уміння контактувати є запорукою адекватної соціальної взаємодії. Отже, згідно з позицією авторки, «соціальна взаємодія – це процес безпосередньої дії людей одне на одного, що породжує їхній взаємний зв'язок. І саме у процесі спільної діяльності найбільш ефективно проявляється соціальна та професійна дієздатність кожної людини» [5, с. 291].

С. Кожушко вважає, що успіх професійної діяльності фахівців залежить від їхньої готовності до змін та спроможності адаптуватися до нових вимог роботодавців, вміння аналізувати та управляти інформацією, рівня готовності до взаємодії з колегами та клієнтами. Поняття «соціальна взаємодія» авторка визначає як «соціально-психологічну категорію пізнання, що пов'язана з категоріями руху, простору, часу та структури і визначає її як процес інтеграційної діяльності суб'єктів» [6, с. 247]. До структурних елементів, що характеризують процес взаємодії, автор відносить мету, предмет, способи та зворотний зв'язок. Мета керує взаємодією і є передбачуваним результатом діяльності. Вона відповідає за досягнення спільних інтересів учасників взаємодії та сприяє реалізації потреб кожного з них. Предметом взаємодії авторка визначає певну сферу, галузь, щодо якої відбуваються взаємні дії суб'єктів. «Способами взаємодії є методи та технології організації зв'язків, що характеризують усвідомленість, взаємоспрямованість дій суб'єктів щодо предмета взаємодії» [6, с. 248]. Ще одним важливим компонентом структури взаємодії є зворотний зв'язок. «Він є реакцією на дію учасника взаємодії та встановлює відгук на дію суб'єкта» [6, с. 248].

Існує думка, що успішну соціальну взаємодію людей в умовах здійснення професійної діяльності забезпечує високий рівень сформованості культури міжсуб'єктної взаємодії [1, с. 8]. Таку взаємодію О. Бершадська трактує як складник загальної культури людини, яка є поєднанням комуніка-

тивної установки, певних особистісних якостей та ціннісно-смыслових установок, знань етики, психології спілкування, що знаходять своє практичне відображення в комунікативних та організаційних вміннях і навичках, націлених на продуктивну організацію процесу взаємодії [1, с. 8]. Для нашого дослідження цінним є структурний аналіз компонентів культури міжсуб'єктної взаємодії фахівця, здійснений О. Бершадською, яка виокремила когнітивний, регулятивний, ціннісно-смысловий, поведінковий компоненти міжсуб'єктної взаємодії. Когнітивний компонент визначається як складник сукупності навичок взаємодії особистості, що створює підґрунтя для застосування знань під час реальної взаємодії з іншими людьми. Регулятивний компонент відбиває рівень сформованості мотивації та рефлексії, а також відповідність власної поведінки учасника взаємодії до наявних норм суспільства. Ціннісно-смысловий компонент являє собою систему ціннісних уявлень особистості фахівця щодо взаємодії, затвердження власного розуміння такої взаємодії під час здійснення професійної діяльності. Поведінковий компонент «репрезентує сукупність умінь та навичок здійснення міжсуб'єктної взаємодії» [1, с. 10].

Н. Ганіна приділяє увагу процесу формування навичок конструктивної міжособистісної взаємодії як складової частини соціальної взаємодії. Авторка переконливо доводить, що «міжособистісна взаємодія за своєю суттю є ефективною кооперацією, де кожен із її учасників є активним суб'єктом, відкритим для впливу» [3, с. 16]. У своєму дослідженні вона визначає особливості конструктивної міжособистісної взаємодії, такі як: «об'єктивність сприйняття суб'єктом взаємодії навколишньої дійсності; позитивність спрямованості взаємодії, що виявляється в намірах та ставленні до партнера; рівноправність, повага, довіра, відкритість до впливу, прагнення до співробітництва та співтворчості; узгодженість дій; продуктивність і результативність співпраці, передбачення наслідків своїх вчинків і усвідомлена особиста відповідальність за них; емоційний комфорт, адекватність прояву психічних переживань; побудова стосунків на засадах гуманності й толерантності; взаєморозуміння, що ґрунтується на прийнятті духовних, культурних цінностей; прагнення до особистого зростання та самоактуалізації; створення умов для самореалізації партнера і розкриття власних можливостей» [3, с. 16].

О. Саркісова поділяє соціальну взаємодію на міжособистісну та групову. Під міжособистісною взаємодією вона розуміє «соціальну взаємодію між окремими особами (особистостями) безвідносно до певних соціальних систем, як усередині певних спільнот чи груп, так і за їхніми межами» [9, с. 60]. Основною властивістю міжособистісної взаємодії є сукупність взаємозумовлених

індивідуальних дій особистостей, де дії кожного індивіда водночас є стимулом і реакцією на дії інших учасників взаємодії. Увагу автор зосереджує на індивідуальних діях особистості. Групову взаємодію дослідник тлумачить як соціальну взаємодію, яку розглядає під кутом приналежності людей до певних реальних соціальних груп, які реально існують у суспільстві. При цьому виокремлюється взаємодія між індивідами всередині групи (внутрішньогрупова взаємодія) та взаємодія за межами певної групи (міжгрупова взаємодія). «Контакти між учасниками групи мають бути не тільки просторовими і психологічними, а й соціальними, що означає постійний і систематичний обмін соціальними діями, наявність стійких соціальних відносин. Вищою формою таких відносин виступає групова діяльність між учасниками однієї групи чи кількох груп» [9, с. 61].

О. Булгакова соціальною взаємодією називає систему взаємозалежних дій у співпраці, спільній діяльності, міжособистісному, діловому спілкуванні особистостей, у яких необхідним чином проявляються їхні психічні особливості. Соціальна взаємодія у всіх її проявах залежить, з одного боку, від міри оптимальності її причинно-наслідкових відношень в її об'єктивній організації, а з іншого – від психологічних якостей діячів, які забезпечують їм можливість знаходити оптимальне спільне рішення. Із наведеного випливає, що соціальна взаємодія починається із визначення вихідних позицій діячів, що виражається у самопрезентації значущих для ситуації якостей, а також якостей, що свідчать про певний соціальний, соціально-психологічний, міжособистісний статус учасника. Інакше кажучи, у вихідній позиції міститься інформація про суб'єктність діяча, яку він вкладає у відповідні поведінкові прояви власної готовності до тих чи інших інтерактивних взаємин [2, с. 22].

О. Колосович аналізує теоретичні аспекти поняття соціальної взаємодії, а також визначає мотивацію особистості як головний її компонент. Взаємодія, за автором, є процесом спільного досягнення особистісних цілей усіх учасників взаємодії. Вона проявляється рівнем зацікавленості міжособистісними контактами між ними. У результаті дії мотиваційних, емоційних, когнітивних чинників кожного індивіда взаємодія набуває рис співпраці або конкуренції. Основою взаємодії слугує індивідуальна мотивація особистості, що визначає подальший напрям цього процесу, оскільки чітко відстежується прагнення задовольнити власну потребу учасника взаємодії. Головною умовою успішності процесу взаємодії, за автором, є перспектива результативного компоненту, тобто бажання людини отримати власну вигоду: матеріальну забезпеченість, кар'єрне зростання, необхідні знання та вміння, нові соціальні зв'язки чи перспективи тощо. «І чим більша кількість мотивів

сприяє спільному задоволенню потреби контактуючих сторін, тим більш успішним буде процес взаємодії» [7, с. 111].

Н. Діденко, В. Токарева виділили різні трактування поняття «соціальна взаємодія» [4, с. 17]: як комунікація з однаковою системою символів; як крок до усвідомлення та розуміння соціальної системи; як заряд поновлення всієї соціальної системи; як прагнення людей до одержання винагород, вигод і взаємний обмін ними; як створення вигідних для людей символічних значень поведінки; як вплив понять і конфліктів, засвоєних та перенесених у ранньому дитинстві. У розумінні дослідників соціальна взаємодія є формою соціальної комунікації або спілкування, процесом безпосереднього або опосередкованого впливу соціальних об'єктів один на одного. Під час цього процесу учасники взаємодії пов'язані складною мережею соціальних відносин на основі суспільної солідарності [4, с. 18]. Сутність соціальної взаємодії вони вбачають в тому, що лише у взаємодії з іншими людиною може задовольнити більшість своїх потреб, інтересів, цінностей тощо. «Сама по собі взаємодія є основною життєвою потребою людини» [4, с. 9].

М. Куц здійснила концептуалізацію поняття «взаємодія», розглянула основні підходи до осмислення концептів «дія» та «взаємодія» у соціологічному та суспільно-філософському дискурсах. Вона констатувала, що розуміння є основою соціально-комунікативної взаємодії [8, с. 220]. Саме розуміння є основою соціальної взаємодії, продукуючи ті чи інші сенси для учасників взаємодії залежно від значущості та ціннісної наповненості певних взаємодій. Для забезпечення взаєморозуміння необхідна причетність кожного, усунення ієрархії в парадигмі відносин, можливість для кожного брати участь у соціально-комунікативній взаємодії, не завдаючи шкоди іншим і не відчуючи утиснення з боку інших [8, с. 225].

На підставі проведеного аналізу наукових джерел з означеної теми погоджуємось із позицією С. Кожушко та вважаємо, що «взаємодія – це цілеспрямований, керований, організований процес із метою, предметом, способами та зворотним зв'язком, що сприяє взаємозумовленій зміні суб'єктів» [6, с. 249].

Висновки і пропозиції. У підсумку маємо зробити такі узагальнення. Соціальна взаємодія є предметом дослідження багатьох науковців у різних галузях науки. В науковій літературі визначено мету, способи, предмет взаємодії. Розглянуто її структурні компоненти, особливості, умови протікання тощо. Враховуючи, що взаємодія індивідів або соціальних груп є основним способом спілкування та комунікації, вважаємо, що соціальна взаємодія є важливою умовою готовності фахівців до професійної діяльності. Готовність до соціальної взаємодії у професійній діяльності вивчалась

у фахівців різних професій, зокрема інженерів, соціальних працівників, менеджерів тощо. Водночас теоретичний аналіз наукових праць свідчить, що проблема формування соціальної взаємодії у бакалаврів із комп'ютерних наук не була предметом соціального дослідження. Тому актуальним є подальше більш глибоке вивчення цього соціо професійного феномену.

Список використаної літератури:

1. Бершадська О. Міжсуб'єктна взаємодія як складова професійної культури соціального працівника. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 3 (44). 2011. С. 3–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2011_3_3
2. Булгакова О. Взаємовідносини у вищій школі як детермінанта психологічної готовності студентів до соціальної взаємодії. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. № 4. 2017. С. 17–33
3. Гагіна Н. Формування навичок конструктивної міжособистісної взаємодії майбутніх менеджерів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. № 22. С. 16–19.
4. Діденко Н., Токарева В. Теоретичні засади соціальної взаємодії в публічному управлінні в контексті суспільних змін. Філософсько-психологічні проблеми соціальної взаємодії в системі сучасного управління : монографія / за заг. ред. Н.Г. Діденко. Кривий Ріг: Вид. Р. Козлов, 2019. С. 7–21
5. Ібрагімова К. Дефініція поняття соціальна взаємодія, її види та основні теорії. *Проблеми інженерно-педагогічної теорії освіти*. 2013. № 40–41. С. 289–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2013_40-41_48.
6. Кожушко С. Професійна взаємодія та її характеристики. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. № 38–39. С. 247–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2013_38-39_39.
7. Колосович О. Теоретико-методологічні аспекти дослідження взаємодії у професійній сфері. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Харків : НУЦЗУ, 2013. Вип. 13. С. 104–112.
8. Куц М. Розуміння як основа соціально-комунікативної взаємодії. *Вісник НЮУ ім. Ярослава Мудрого: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. № 1(28). 2016. С. 220–228.
9. Саркісова О. Сутність поняття «групова взаємодія» як соціальної, психологічної та педагогічної категорії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики* : зб. наук. пр. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 19 (29). С. 58–61.

Nosatova V. Current approaches to studding of the concept “social interaction”

The article is devoted to elucidation of the problem of social interaction of specialists in professional activity. Interaction is one of the most important needs of every person. In professional sphere – the readiness of a specialist for social interaction gives him an opportunity to perform effectively his professional duties, to contact successfully with colleagues, governance or subordinates. Not taking into account the fact, that in any professional sphere the professional skills are always valuable and experience of work as a specialist, no less important for professional activity are personal qualities of a person, which substantially increase the effectiveness of labor. To make social interaction in professional sphere productive, a specialist must possess certain psychophysiological and mental qualities and skills.

The problem of social interaction is being studied in different sciences, particularly in Sociology, Philosophy, Psychology, Pedagogics, etc. The different approaches for research of the concept “social interaction” – have been analyzed.

It has been investigated, that the researched concept in scientific literature is interpreted as: communication and intercourse; awareness and understanding by an individual person of social system; the will of people to receive rewards, personal benefits and mutual exchange; creation of symbolic meanings of behavior necessary for people; the influence of concepts and conflicts learned and experienced in early childhood. The essence of social interaction is determined. It has been determined that social interaction is a system of interdependent actions in cooperation, joint activities, interpersonal and business communication of individuals. It has been researched, that the process of social interaction is characterized by such structural components as purpose, subject, methods and feedback.

Attention is also paid to the motivational sphere of the process of social interaction. It is determined that individual motivation of a person is the basis of interaction. The motivation of the individual determines the further direction of this process, because the decisive factor for each person is the desire to satisfy their own needs. The success of social interaction is also impossible without the formation of a high level of culture of intersubjective interaction, which is part of the general culture of the individual and is interpreted as a combination of communicative attitude, certain personal qualities and values, ethics, psychology of communication and more. Analysis of scientific sources allows us to conclude that social interaction remains an important way of communication in society, and its success in professional activities depends on the formation of readiness for social interaction of each participant in the interaction.

Key words: social interaction, professional activity, readiness for social interaction, interpersonal interaction, group interaction, intersubject interaction.